

ФЕЛЬЦАН Інна Михайлівна

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ В ОСВІТІ
ДОРΟΣЛИХ ШВЕЦІЇ**

Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філософії, галузь знань 01 – Освіта/Педагогіка, спеціальність 011 – Освітні, педагогічні науки, прийнято до розгляду спеціалізованою вченою радою Д 26.451.004 Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (наказ МОН України № 1287 від 21.10.2020 р.).

Захист відбудеться 24 грудня 2020 року о 15.00

АНОТАЦІЯ

***Фельцан І.М.* Розвиток культури іншомовного спілкування в освіті дорослих Швеції.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2020.

У дисертації «Розвиток культури іншомовного спілкування в освіті дорослих Швеції» науково обґрунтовано особливості функціонування й організації освіти дорослих у Швеції, зокрема розкрито потенціал формальної, неформальної та інформальної освіти, проаналізовано специфіку іншомовної підготовки дорослих і ключові засади процесу формування культури іншомовного спілкування дорослих. Схарактеризовано теоретичні засади розвитку культури іншомовного спілкування в освіті дорослих Швеції та практичні аспекти використання шведського досвіду.

На основі студіювання наукових джерел, узагальнення положень законодавчих та нормативно-правових актів, аналізу статистичних даних, звітів у галузі освіти дорослих було виявлено особливості розвитку освіти дорослих як цілеспрямованого процесу розвитку і виховання особистості

шляхом реалізації освітніх програм і послуг упродовж життя у країнах Європейського Союзу та вплив соціально-економічних умов на розвиток освіти дорослих у Швеції. Проблема розвитку освіти дорослих визначена пріоритетною у міжнародному освітньому середовищі. Країни Європейського Союзу значну увагу приділяють не лише економічній доцільності освіти дорослих, роль якої визначається ринком праці, але й підносять її соціально-культурне значення.

З'ясовано, що досвід європейських країн щодо створення законодавчого забезпечення системи освіти дорослих відіграв важливу роль у розбудові національної системи освіти дорослих у Швеції, зокрема у сферах фінансування, перерозподілу коштів та обов'язків, оцінці якості, фахової підтримки центрів освіти для дорослих. У світовій практиці формується багаторівнева структура урядових і неурядових організацій, що функціонують у сфері освіти дорослих: Міжнародна Рада з питань освіти дорослих; Європейська Асоціація з питань освіти дорослих; Північна Рада з питань освіти дорослих; Рада з питань освіти дорослих в окремо взятій країні.

Аналіз існуючої системи освіти дорослих у Швеції дав змогу виокремити головні тенденції її розвитку: створення умов для виховання соціально-активних громадян; задоволення поточних та перспективних потреб дорослої людини і нових потреб держави; освітні традиції та інноваційні технології; розвиток компетентності, професійних та особистісних якостей; підвищення розуміння і розвитку демократії.

У Швеції існує чітка система розподілу обов'язків між провайдерами освіти для дорослих «*vuxenutbildning*»: муніципальна (формальна) освіта для дорослих – *Komvux*; муніципальна освіта для дорослих з обмеженими можливостями – *Särvux*; освіта для іммігрантів – *SFI*; додаткова професійна освіта – *vocational training*; народна освіта (*Folkbildningsrådet*) складається з народних вищих шкіл, навчальних асоціацій, гуртків та курсів.

На основі вивчення наукових джерел виокремлено основні характеристики шведської системи освіти дорослих: пріоритетність; унікальність і специфічність; соціальна спрямованість; поєднання глобального та національного; мобільність і гнучкість; випереджувальний розвиток; відкритість; гармонійність; масовість; гармонійне поєднання традиційного та сучасного; стабільність та ефективність.

З'ясовано, що категорії віку у Швеції у контексті навчання дорослих відводиться особлива увага, адже він є критерієм вибору форми та змісту навчання, стилю взаємодії у групі, фінансової участі держави. Всіх, хто навчається у вищих народних школах, муніципальних установах, асоціаціях чи бере участь у курсах, організованих біржами зайнятості, офіційна шведська статистика відносить до категорії дорослих. Аналіз наукових праць дав змогу зробити висновок про те, що англійська для шведів – це мова міжнародних конференцій, круглих столів, магістерських та дисертаційних досліджень.

Освіта дорослих виступає своєрідним індикатором рівня розвитку економічного, технічного, наукового, культурного, морального потенціалу країни. Сучасна освіта дорослих Швеції – це сукупність навчально-просвітницьких заходів, які спрямовані на формування полікультурного середовища, де кожен відчуває себе комфортно, не залежно від віку та національності, завдяки можливості постійного самовдосконалення. Популяризацію та забезпечення доступності освітніх послуг покладено на державні відомства та регіональні муніципалітети, розгалужену систему асоціацій та вищих народних шкіл.

Визначено, що іншомовна освіта дорослих є інтегральною складовою освіти дорослих Швеції та є предметом вивчення на курсах формальної та неформальної освіти, що пропонують вищі народні школи, асоціації, навчальні гуртки, приватні школи.

Проведений ретроспективний аналіз дав можливість виділити соціально-економічні передумови, які визначили вектор соціального руху та

розвитку іншомовної освіти дорослих у Швеції на найближчий період: активізація міжнародної співпраці, як запорука економічного процвітання у Швеції; імміграція та еміграція населення, як результат – посилення глобалізації; підтримка соціально-культурної стратегії Європи з популяризації мультилінгвізму; необхідність виховання у шведському соціумі толерантного ставлення до інших культур та збереження миру у полікультурному середовищі; налагодження діалогу між державою, виробництвом та освітою; прагнення популяризувати шведську культуру та дослідження у світі; економічна компенсація підтримки безкоштовної освіти для громадян Швеції за рахунок контрактного навчання для громадян інших країн; реалізація стратегії здорового старіння.

Особливість шведської іншомовної освіти полягає в тому, що в межах країни мовою міжетнічної комунікації, за визначенням, є мова більшості – шведська, яка переважає в громадській сфері (підприємництво, освіта, політика та управління, в установах культури і релігії). Англійська мова використовується не тільки в транснаціональній комунікації, а й таких галузях як наука, технології, підприємництво частіше, ніж німецька, французька або шведська, тому національна мовна політика знаходиться у процесі розробки стратегії збереження розумної, збалансованої і стійкої багатомовності.

Статус англійської мови у шведській комунікативній практиці активує необхідність розвивати навички іншомовного спілкування, її фактично прирівняно до знання другої мови, а не іноземної, багато людей у Швеції щодня використовують англійську мову у різних контекстах: навчальних закладах, банківській справі, інженерії, транспортуванні, внутрішньому міжособистісному спілкуванні.

В умовах глобалізації у шведському суспільстві все більша увага приділяється іншомовній підготовці дорослих. Іншомовну підготовку розглядають як інструмент забезпечення життєздатності людини в умовах постійних змін, що забезпечує взаєморозуміння в будь-якому

полікультурному та мультилінгвальному просторі. Її значення полягає у тому, що дорослий студент зацікавлений у практичній складовій використання мови, для нього важливі розуміння культури, економіки, філософії, традицій народу не лише у контексті процесу навчання, а й можливості застосування у професійному живому середовищі, що допомагає налагоджувати діалог у процесі міжособистісного та корпоративного іншомовного спілкування: формувати поведінку, стиль взаємодії, ступінь допустимої свободи самовираження та прояву емоційності, творчого мислення, прояву індивідуалізму у мовленні, гендерні особливості спілкування; усвідомлювати відношення співрозмовника до інновацій та нетрадиційних прогресивних методів роботи, формувати відношення до традицій та досвіду, розуміння особливостей сприйняття соціумом ситуацій. Завдяки послідовній іншомовній політиці держави Швеція є країною з найвищими показниками іншомовної грамотності у Європі.

На основі аналізу діяльності провайдерів освіти дорослих у Швеції з'ясовано, що іншомовній підготовці дорослих притаманні особливості, які підвищують результативність навчання та сприяють залученню населення до розвитку культури іншомовного спілкування, а саме контекстуальне, моделююче, інтегроване, стимулююче, компетентнісне, міждисциплінарне навчання.

Метою іншомовної освіти у глобальному масштабі стає розвиток полікультурної та багатомовної особистості, у тому числі через формування її комунікативної компетентності, що проявляється в здатності й готовності здійснювати спілкування засобами іноземної мови на міжкультурному рівні в широкому культурологічному аспекті.

Сучасна концепція іншомовної освіти будується на інтегрованому навчанні мови та культури країн, мова яких вивчається та на використанні при цьому національного компонента, який базується на знаннях про рідну країну та країну, мова якої вивчається, її культуру, історію, традицій, звичаї

тощо, тобто на діалозі рідної та іноземної культури. Головна мета такої освіти – навчання мови через культуру.

Сьогодні іншомовна підготовки дорослих спрямована не лише на формування мовних знань, а й культури іншомовного спілкування як шляху до єдиного мовленнєвого простору, що призводить як до розширення мовної картини світу, так і до трансформації сучасного світового простору.

Важливою умовою результативності іншомовної підготовки дорослих є вибір оптимальних прийомів і форм навчання. На сьогодні існує велика кількість інтенсивних методик, які передбачають комунікативне оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності за дуже короткий проміжок часу. Під час підготовки до роботи з групою дорослих можна взяти за основу одну чи декілька методик і виробити власну, враховуючи ті цілі навчання дорослих, про які говорилося раніше. Роль викладача, який навчає дорослих людей, дещо відрізняється від тієї ролі, яку він відіграє при навчанні студентів-бакалаврів. Адже дорослі більш самостійні у навчальній діяльності, більше спираються на власний професійний досвід, тому і функція викладача відповідно полягає в допомозі їм оволодіти необхідними знаннями, вміннями та навичками.

В умовах світової гуманітарної кризи, конфліктів, ціллю іншомовної підготовки дорослих повинен стати розвиток культури іншомовного спілкування. У шведській освітній системі пріоритетним на початку XXI ст. стає проблема розвитку культури іншомовного спілкування в освіті дорослих як реакція на соціально-економічні фактори, оскільки освіта дорослих у Швеції характеризується полікультурністю.

Іншомовна підготовка дорослих у Швеції надається провайдерами муніципальної (формальної) та народної (неформальної) освіти. Шведська мова як іноземна вивчається у муніципальних закладах освіти, де по закінченню курсу та успішній здачі екзамену, студент отримує сертифікат-підтвердження про володіння необхідним рівнем знань для влиття у шведський соціум.

Аналіз змісту освітніх програм з іноземної мови для дорослих у Швеції дозволив систематизувати наступні напрями навчання: розвиток культури ділового мовлення, розвиток загальної культури іншомовного спілкування, розвиток емотивної культури мовлення, розвиток культури академічного спілкування, розвиток лінгвістичної культури.

Загальна культура іншомовного спілкування формується, переважно, через технології інтерактивного, туристичного навчання, сімейного навчання, яке передбачає форму бесід та дискусій на соціальні теми, обмін досвідом під час перебування в іншомовному середовищі.

Для формування культури іншомовного спілкування застосовується матеріал, який має демонструвати зразки мовної та ділової культури носіїв іноземної мови та служить базою для тренування умінь діяти в міжкультурному середовищі. Студенти повинні вміти спочатку аналізувати, розпізнавати інтеркультурологічні аспекти з загального інформаційного та мовного матеріалу, а потім за допомогою правильно побудованої системи питань з урахуванням рефлексивних прийомів, проєктувати обговорювані моменти на персональний досвід.

Було встановлено, що розвиток культури іншомовного спілкування дорослих піднімає ряд питань і вимагає розв'язання наступних проблем: андрагогічної: визначення ролі та функцій педагога та студента у процесі формування культури іншомовного спілкування; психолого-педагогічної: створення мотивації для розвитку культури іншомовного спілкування, допомога у долатті бар'єрів, підтримка комфортного мікроклімату у групі, попередження конфліктних ситуацій викликаних нерівністю підготовки учасників процесу навчання та попереднім досвідом, який міг бути негативним; організаційної: забезпечення мобільності та гнучкості процесу навчання, визначення допустимого рівня ініціативи та самоорганізації, врахування побажань студентів; наукової: необхідність порівняльних досліджень з питань розвитку культури іншомовного спілкування, розширення теоретичної бази з проблематики навчання іноземної мови у

різному віці; методологічної: розробка навчально-методичного забезпечення з розвитку культури іншомовного спілкування; законодавчої: нормативно-правова підтримка населення, співпраця між провайдерами освіти дорослих та ринком праці, популяризація ідеї безперервного розвитку культури іншомовного спілкування; інформаційної: функціонування платформ, де можна ознайомлюватися з програмами розвитку культури іншомовного спілкування дорослих; загально-національної: усвідомлення необхідності розвитку культури іншомовного спілкування серед населення, визнання позитивної виховної функції формування культури іншомовного спілкування.

Розвиток культури іншомовного спілкування дорослих може та має покращити взаємини між націями, а також збагатити власну національну культуру на основі вивчення іншої культури, насамперед, завдяки засвоєнню іншої мови. Подолання лінгво-етнічного бар'єру стає можливим лише за умови вивчення мови з урахуванням соціокультурних факторів. Набуває актуальності технологія вивчення іноземної мови одночасно із ознайомленням з культурою, традиціями народу, адаптацією до різних комунікативних ситуацій – процес навчання іноземної мови відбувався у взаємозв'язку з контекстом соціальних і культурних взаємодій.

Розвиток культури іншомовного спілкування як в українській освіті, так і в шведській, гарантує певний ступінь свободи від зовнішньої детермінації, визнання досвіду особистості, його роль носія культури, її унікальності, інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу.

Аналіз стану та основних тенденцій розвитку культури іншомовного спілкування в освіті дорослих у Швеції дозволив виокремити фактори, які забезпечують успіх розвитку культури іншомовного спілкування у цій країні: чисельність провайдерів формальної та неформальної освіти дорослих; різновид форм та методів розвитку культур іншомовного спілкування; варіативність курсів з формування культури іншомовного спілкування за профілем, особистісними потребами, постійне оновлення програм

іншомовної підготовки, у відповідності з суспільним запитом та потребами ринку праці; практично-орієнтоване навчання, яке формує іншомовну компетентність та можливість застосовувати набуті знання у діяльній сфері; взаємодія провайдерів освіти дорослих, можливість фінансового перерозподілу державних коштів на навчання протягом всього життя та грантів по бажанню студента; державна підтримка розвитку культури іншомовного спілкування; активна національна підтримка ідеї безперервного розвитку культури іншомовного спілкування, залучення до навчання людей різного віку.

Порівняльний аналіз розвитку культури іншомовного спілкування підготовки дорослих Швеції та України виявив ряд проблем, які гальмують інтенсивне формування умінь і навичок застосування знань іноземних мов дорослої людини та стають перешкодою ефективності для удосконалення освітнього середовища: обов'язкова наявність сертифікатів міжнародного рівня з іноземної мови для вступу на навчання за освітнім ступенем «Магістр», недостатня мобільність організації освітнього процесу в освіті дорослих, вдосконалення іншомовної підготовки дорослих в Україні потребує змін у змісті освіти та застосуванні педагогічних технологій вдосконалення відповідно до віково-психологічних характеристик та потреб студентів. Модернізація іншомовної освіти дорослих є запорукою підвищення загального рівня володіння мовою серед населення, актуальна пропозиція створить попит на ринку освітніх послуг, мотивує до формування чи вдосконалення іншомовних навичок у зрілому віці, збільшить конкурентоздатність вітчизняних фахівців та рівень соціального захисту, побудує матрицю зв'язків для професійного росту.

Вивчення діяльності провайдерів освіти дорослих Швеції дало змогу зробити висновок про дворівневий підхід у розвитку культури іншомовного спілкування, започаткування модулів загальноосвітньої та професійно-орієнтованої тематики, простежується комунікативно-діяльнісна стратегія опанування іноземною мовою, яка включає: уміння оцінити ситуацію,

усвідомити проблему і спланувати дії щодо її розв'язання, уміння контролювати та аналізувати.

Розвиток культури іншомовного спілкування має професійно-орієнтований та особистісно-орієнтований характер, що вимагає застосування особливих форм та методів, інноваційних технологій, підходів, рівня індивідуальної свободи, самоорганізації та кооперації між суб'єктами освітнього процесу, які здатна забезпечити неформальна освіта у межах курсів, гуртків за інтересами, громадських об'єднань.

Аналіз шведського досвіду розвитку культури іншомовного спілкування дозволив виокремити пріоритетні напрямки роботи, які варто використовувати і в українській практиці: поглиблення, розширення і оновлення культури іншомовного спілкування на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного іншомовного досвіду; набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки в межах удосконалення іншомовної підготовки; здійснення досліджень іншомовної підготовки та їх упровадження у практику; створення умов для безперервно іншомовної підготовки працівників різних підприємств; забезпечення зростання культури іншомовного спілкування працівників відповідно до вимог підприємства; надання освітніх послуг, консультацій з питань культури іншомовного спілкування за замовленням підприємств та установ різних типів і форм власності, місцевих органів управління, окремих осіб.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дослідження полягають у тому, що: *вперше* розкрито тенденції розвитку культури іншомовного спілкування в освіті дорослих Швеції; визначено основні складові розвитку культури іншомовного спілкування у закладах формальної та неформальної освіти дорослих Швеції; здійснено ретроспективний аналіз розвитку освіти дорослих у Європі; досліджено нормативно-правову, законодавчу базу функціонування освіти дорослих; виведено періодизацію головних етапів розвитку іншомовної освіти у Швеції; досліджено програми з іншомовної освіти дорослих в університетах Швеції, тематику курсів з

іноземної мови у контексті народної освіти; розроблено навчально-методичні рекомендації з іншомовної підготовки студентів післядипломної освіти, слухачів курсів; систематизовано основні напрямки розвитку стратегії іншомовної підготовки в Україні та Швеції; вивчено головні принципи організації іншомовного навчання для дорослих, досліджено технології та методи розвитку культури іншомовного спілкування у закладах освіти Швеції; *визначено й обґрунтовано* періодизацію розвитку іншомовної освіти, етапи формування культури іншомовного спілкування у Швеції: «реформаторський» (середина ХІХ ст.); «соціально-адаптаційний» (початок ХХ ст.); «функціонально-прагматичний» (середина ХХ ст.); «розвивально-стимулюючий» (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.); *виявлено* соціально-економічні фактори, які вплинули на модернізацію змісту і форм іншомовної підготовки у Швеції: відхід від домінування релігійної освіти та виникнення перших народних шкіл для освіти дорослих; децентралізація, що допомогло урізноманітнити курси з іноземної мови та мобільно реагувати на освітні запити у регіоні; потік імміграції, який обумовив реформування освітнього сектору та необхідність встановлення спільної іноземної мови для спілкування; міжнародна співпраця, яка вимагала від фахівця володіння не лише структурою мови, а й практичними навичками спілкування з носіями інших культур; демографічні показники, збільшення тривалості життя та безробіття, що викликало необхідність постійного оновлення знань та адаптації до мінливих умов життя; застосування інноваційних технологій для формування культури іншомовного спілкування у відповідності з віково-психологічними характеристиками та професійно-орієнтованими цілями дорослих; *окреслено* можливості використання прогресивних ідей розвитку культури іншомовного спілкування Швеції у вітчизняній педагогіці; *подальшого розвитку набули* концепція розвитку культури іншомовного спілкування дорослих, інтегрованого бінарного навчання, інформального іншомовного середовища, інформаційно-комунікативних методів навчання,

корпоративного навчання, дистанційного іншомовного навчання, соціокультурної складової іншомовної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його основні результати, обґрунтовані провідні положення та джерельна база можуть бути використані викладачами педагогічних ЗВО та закладів післядипломної педагогічної освіти у процесі викладання курсів «Іноземна мова», «Друга іноземна мова», «Іноземна мова професійного спрямування», «Ділова іноземна мова», «Андрагогіка», (розділ «Тенденції розвитку освіти дорослих у країнах Європи»), викладачами і соціальними працівниками інституцій, що надають освітні послуги дорослим у контексті безперервного навчання в Україні: курсів підвищення кваліфікації, курсів з опанування першою чи другою іноземною мовою, вдосконалення чи оновлення набутих раніше навичок. Матеріали дисертації можуть використовуватися в інформаційно-освітніх центрах підготовки працівників, які здійснюють розробку та реалізацію регіональних та національних програм для дорослого населення; реабілітаційних центрах; культурно-просвітницьких закладах; волонтерських громадських організаціях.

Ключові слова: освіта дорослих, безперервна освіта, іншомовна освіта дорослих, іншомовна підготовка дорослих, розвиток культури іншомовного спілкування дорослих, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, народна школа, освітні асоціації Швеції, лінгвістичні школи Швеції.